

זמן תפילה

על מנהג החסידים להאריך בתפילה

אף שמתאחר זמנה (ב)

א וואָרט פון רבי'ן

דיוקים בדברי והנהגות
כ"ק אדמו"ר שליט"א

מוגש ע"י הרה"ת ר' יוסף ישע"י שי' ברוין
משפיע במתיבתא בסידני, אוסטרליה

תמצית וקיצור מהגליון הקודם*

תפלה בזמנה³¹, ובדיעבד אפשר לסמוך ע"ז (סעיף א). ועד"ז בנוגע לברכות ק"ש, שלדעת כמה ראשונים, זמנם עד חצות. ויתירה מזו, לדעת הרמב"ם (ועוד) מותר לקרותה בברכות"י כל היום. וכתבו האחרונים דנהוג עלמא כוותי" (ס"ב).
אולם, עדיין צריך ישוב להנהגת החסידים להתפלל³¹ אפי' לאחר חצות, אף שלכל הדעות כבר עבר זמן תפלה³². ונתבאר בזה, ובהקדמה,

לכל לראש, התעכבנו על כך שכמה מהחסידים איחרו תפלתם והתפללו לאחר"י סוף זמן תפלה" (אחר ד' שעות), אף שהמתפלל לאחר"י סוף זמן תפלה עד חצות אין לו שבר תפלה בזמנה²⁹. ונתבאר, שבמקום אונס וכיו"ב מותר לאחר זמן תפלה, ולא גרעא מעלת ההכנה לתפלה וכונת התפלה מאונס³⁰. זאת ועוד, לכמה דעות, עד חצות הוי בכלל

שאינן לאומרו לאחר חצות, וכי"ה במחנה ישראל (להח"ח) פ"א ס"ג ואילך, גם בשעת הדחק. (ולפלא שבשו"ת יחווה דעת ח"ג ס"ג כתב מדעת עצמו זמנה לתחילה עד ד' שעות, ובדיעבד עד חצות, ואישתמיטתי לכל הני"ל). והיישובים דלקמן (בפנים) בנוגע לתפלה לאחר חצות לכאורה אינם שייכים בנוגע לפסודי"ז. אלא שבכנה"ל לא מייירי במתפלל לאחר חצות, אולם המתפלל לאחר חצות (כדלקמן), מסתבר לומר שצריך לסדר שבו של מקום לפני"ז. וק"ל.

(32) והנה, בגליון הקודם הערה *8 הובא, שדעת כמה ראשונים להלכה דשכר תפלה שלא בזמנה יהיב ל"י כל היום. והעירני ח"א, שבסי' הבתים (ה"ל תפלה רפ"ג) כתב שירוב גדולי האחרונים פסקו שכל היום נותנין לו שכר תפלה". וכי"ה דעת הפרישה (או"ח ספ"ט סק"ב – אף שהפמ"ג (או"ח ספ"ט במ"ז סק"א) כתב, שאין לסמוך על דברי הפרישה נגד השו"ע). וראה בארוכה בקובץ חידושי תורה מבית חיינו ע"י 29 ואילך שהאריך להוכיח כן מכמה ראשונים. [ולכאורה, להדעות שעד חצות הוי בכלל תפלה בזמנה, כנ"ל בפנים, צ"ל שישכר תפלה שלא בזמנה יהיבין ל"י" גם אחרי חצות, וכפשוטו משמעות הגמ', ד"כולי יומא מצלי ואזיל". וראה לקמן הערה 39 שי"ל עדי"ז בכוונת סה"ש תורת שלום. אלא, שיש לדחות דהיינו רק עד שגיע זמן המנחה, בשש ומחצה, ולאח"י אין לו שכר תפלה שלא בזמנה, ודוחק. וראה בגליון הקודם הערה 19].

ומשי"כ בגליון הקודם הערה *8 הני"ל, שלדיעה זו צ"ל דתשלומין עדיפא, דאז מקבל שכרו משלם – נתעוררתי שאין הכרח גמור לזה, שהרי הרוקח שס"ל דשכר תפלה שלא בזמנה יהיבין ל"י כל היום, ומי"מ ס"ל דבתפלת תשלומין אינו מקבל שכר בזמנו (וראה בעיניי למשפט ברכות כו, א (עי' קע) הביאור בזה).
[והנה, בקובץ הני"ל כתב בפשיטות שכי"ה

יהיבין ל"י" (ברכות כו, סע"א) פירושו שחצר בהגברא משום דזריזין מקדימין וכו', אבל עדיין הי"ז בכלל "זמן תפלה" – י"ל עוד בטעם הנהגת החסידים, שהוא בהתאם להפס"ד (שו"ע אדה"ז סצ"ד ס"ה), שכשממתין להתפלל בכדי שיוכל לכוון "אין בזה משום אין מחמיצין את המצוה וזריזין מקדימין למצוה כיון שמתכוון כדי לקיים מצוה מן המובחר" (וראה בהנסמן לקו"ש ח"ט ע' 74 ובהערה 57. ואכ"מ).

(30) ראה בגליון הקודם הערה 3. – ומשי"כ שם בנוגע לעבור זמן תפלה משום הפסד ממון – יש להעיר ממש"כ המשנ"ב (סק"ח בבה"ל ד"ה מיהו) שא"צ להפסיד יותר מחומש.

(31) וכי"ה גם לדברי הצפ"ע"י שבהערה 29. (31*) בנוגע לפסודי"ז לאחר זמן תפלה, ולאחר חצות – הנה בתהלה לדוד (סני"ב סק"ג. סק"ח סק"א) מספקא ל"י הא מילתא, אבל במשנ"ב (סע"א סק"ד) כתב בדאי"פ שמותר לאחר ד' שעות. וכבר קדמו בזה מהרי"ל (ה"ל תפלה). ועצ"ע לאחר חצות, ולכאורה מאי שנא מזה שמותר לאומרו לפני עלוה"ש (משנ"ב סני"ח ס"א בבה"ל ד"ה זמן. דע"ת למהרש"ם שם. הגהות מהרש"ם לארחות חיים סתרס"ד ס"א שכ"מ ברשי"י (ד"ה יוצר – ברכות יא, ב). ועוד – נסמנו באשי ישראל פט"ז הערה מח. ועייגי"כ בפמ"ג (שם במ"ז סק"א). וכי"ז דלא כהסבורים (כ"מ במהרי"ל, הובא בא"ר שם סק"ג. כה"ח ספ"ט סק"ז (ע"פ קבלה)) שאין לאומרו לפני עלוה"ש). וכן העיר בתה"ל"ד הני"ל. ואכן בסידור צלותא דאברהם כתב בפשיטות – שמותר לאומרו לאחר חצות, ומטעם אחר – בתור סידור שבחיו של מקום לפני מנחה (וכע"ז העיר גם בתה"ל"ד הני"ל). אבל בשו"ע אדה"ז סני"ב ס"א נפסק, שאין לאומרו (בברכה) לאחר התפלה, משום ספק ברכות להקל, ואין קס"ד להתיר מחמת תפלת המנחה. גם במנחת פיתים (או"ח ספ"ט) כתב

* הערות וצינונים למובא כאן בתמצית, פורטו בהערות בגליון הקודם בארוכה. ובהערות הבאות באים פרטים נוספים שנתחדשו מאז.

(29) ויתירה מזו, שיי"א דלאחרי ד' שעות הי"ז תפלת תשלומין, וכנ"ל בגליון הקודם הערה 1. ויש להוסיף שכי"ה גם משמעות שיטת אדה"ז (שו"ע ספ"ט ס"א) ממש"כ, שבנדו"ז "אין צריך להתפלל במנחה שתיים, לפי שגם בתשלומין שבמנחה אין לו שכר תפלה בזמנה". וכ"מ ג"כ מלשונו (שם ס"ב) שייאפי' עבר במזיד שאין תשלומין במנחה יש לו תשלומין עד חצות". אבל, ראה בגליון הקודם שם, שבמק"א (סע"א ס"א) משמע דעת אדה"ז שאי"ז מדין תשלומין. ושוב מצאתי שכי"כ להדיא בחידושי הצ"צ (קצד, ג), ומוכיח לה מדברי המג"א (שהועתקו בשו"ע אדה"ז הני"ל). ואכ"מ.

ועוד יש להעיר, שמדברי הצפ"ע"י הפלאה בהשמטות (נד, ג – הובא בלקו"ש חכ"ח ע"י 78 הערה 26), וכי"ה גם בצפ"ע"י מהדו"ת (פט, א, וראה בהנסמן במפענח צפונות פ"ג ס"י"ח), מוכח, שתפלת שחרית לאחר ד' שעות הוא "זמן נמשך", אלא שיעליו הכתוב אומר נוגי ממועד גו' . . . לישנא דצערא הוא" (ראה ברכות כח, סע"א). ועי"פ המבואר בלקו"ש (שם), לכאוי הכוונה היא שהוא חסרון בה"גברא" כשאינו מתפלל עד ד' שעות, ובבחי' זריזין מקדימין למצות, אבל עדיין נקרא "זמן תפלה" (ולכן הוא רק "לישנא דצערא", ולא "יתברא" כבמתפלל מוסף לאחר ז' שעות, עיי"ש בצפ"ע"י. אבל ראה בשו"ת שאג"א סט"ו שפי' באו"א, ולשיטתו שזמן תפלה מעכב – ראה לקמן הערה 38). [ועי"ד המאחר להקריב קרבנותיו בראשון של חג ד"לאו איסורא איכא . . . אלא זירוז בעלמא" (טורי אבן – נסמן בלקו"ש שם), והרי דין הני"ל ילפינן נמי מקרא ד"ינוגי ממועד גו"י", אותו פסוק שנדרש ביחס לתפלה לאחר ד' שעות]. ועי"פ, שישכר תפלה שלא בזמנה

מדרבנן אין זמני התפלה מעכביס³⁸. וזהו מש"כ בסה"ש תורת שלום שכשמתפלל לאחר חצות "אין דאך נאך שחר תפלה בזמנה ניש" [=יוצא שרק שחר תפלה בזמנה אין לו], דגם לאחר זמנה ה"ז בגדר תפלה³⁹ (ס"ד). ועוד הובא שם שיש ליישב באופנים אחרים, וכדלקמן.

ומ"מ, לכל הביאורים הנ"ל עדיין לא זכינו לכך שתקרא תפלה זו "תפלה בזמנה" כתקנת חז"ל. ומשום הכי – אפשר לומר – מחדש כ"ק אד"ש ביאור אחר (באג"ק ח"ה ע' ש"ב) ש"בוקשו ע"פ דין . . . יש ליישב הדבר, כיון שקוראים ק"ש קטנה בזמנה (ס"ה). ועל כך בכתבה שלפנינו:

גדר תפלת תשלומין

ו. והנה בכדי להבין היטב כוונת כ"ק אד"ש ביישוב ההנהגה להתפלל לאחר חצות, "כיון שקורא ק"ש קטנה", יש להקדים תחילה משנת"ל (בגליון הקודם ס"ד) דתפלה שלא בזמנה לא

שמצינו בכ"מ ע"ד מעלת ההכנה לתפלה, בכדי שיוכלו להתפלל בכוונה הראוי, ומכיון שתפלה בלא כוונה אינה תפלה³³, יש להעדיף תפלה בכוונה על תפלה בזמנה, כיון שהכוונה מעכבת בתפלה³³. ודוגמא לדבר, מה שמותר להתפלל לפני נץ החמה (וי"א אפי' לפני עלות השחר)³⁴ בכדי שיוכל להתפלל מעומד, שעייז יוכל לכוון. ועד"ז התירו בזמן הראשונים תפלת ערבית לפני זמנה, מחשש שעייז תתבטל התפלה לגמרי (ס"ג).

ובטעם הדבר נתבאר, דבאמת מותר להתפלל תפלת נדבה כל היום (ויתירה מזו, דאפילו כשמתפלל לשם חובה, כתב בשו"ת מהר"ם שיק שאין זה ברכה לבטלה)³⁵, כיון שבכל פעם שנדבה לבו להתפלל ה"ה מקיים מצות תפלה מה"ת³⁶. ומעתה, המאחר תפלתו בכדי להתפלל בכוונה יתירה ה"ז בכלל מצות תפלה מה"ת, שזמנה כל היום³⁷. ומכיון שכך, טפי נוחא להתפלל תפלה כהלכתה מה"ת ובכוונה נכונה, מלהתפלל תפלה מדרבנן, בזמנה, וללא כוונה. ובפרט לפי מש"כ המגילת אסתר שאפי'

גם דעת המגילת אסתר (דלקמן בפנים), ממש"כ שאין זמני תפלה מעכבים. וכן הבין בדעת הראשונים (הובא בגליון הקודם הערה 13. וראה לקמן הערה 34) שבשעת הדחק (ומשום כוונה) אפשר להתפלל שחרית גם לפני עלוה"ש ויבאיה שעה שיהיי" (לשון הרב"ד – נסמן שם), אף שהוא זמן תפילת ערבית (ולהעיר מלקו"ש ח"ט ע' 282). [וראה וילקוט יוסף (שנה י"ח סני"ז) שהקל למעשה באנשי צבא להתפלל לפני עלוה"ש].

ולדבריו, יש להוסיף גם מדברי התרומת הדשן (הובא בגליון הקודם ס"ג וכדלקמן בפנים) להתיר להתפלל ערבית לפני פלה"מ. [וראה בגליון הקודם הערה 16 סמך מפרש"י (ד"ה צלות" – יומא כה, ב). שוב מצאתי בשו"ת בית יעקב (לבן דורו של השי"ך – נדפס בשנת ה'תנ"ו, ומאו נדפס רק בשנת תשמ"ו עיי' "הוצאת הספר" סצ"א, שהוכיח מתוסי' (ד"ה יצחק – ברכות כו, ב) שהכוונה לתפלת מנחה. וכ"כ המפרשים על אתר].

אולם, לכאורה יש לדחות מש"כ בקובץ הנ"ל, כי "שחר תפלה שלא בזמנה" היינו שחר תפלת שחרית דוקא. וכמו להדעות דיהבין ל"י עד חצות, ההי"נ לשיטה זו דכל היום יש לו שכר תפלת שחרית (אבל לא בזמן תפילת ערבית, כיון דערב יומו. וראה בעינים למשפט הנ"ל, שזהו מעלת תשלומין לשיטה זו).

משא"כ במגילת אסתר (וכן בראשונים הנ"ל), שר"ל שבדיעבד לא חלו עליו זמני תפלה כלל, וכל שמתפלל מקיים עצם מצות תפלה מדרבנן (ועד"ז תפלה מה"ת לשיטת הרמב"ם – עיי"ש במג"א). ועצ"ע. וראה בגליון הקודם הערה 22, מה שיש להסתפק לאידך גיסא, אי י"ל לשיטה זו ששחר תפלה שלא בזמנה יהבו ל"י כל היום, שאין הזמנים מעכבים. ואכ"מ].

ויל"ע, לדברי הצפ"ע שבהערה 29 ש"תפלה שלא בזמנה" הוא חסרון בהגברא בבחי' זריזין מקדימין, אבל עדיין הוא בכלל "זמן תפלה" (ולא אמרו כ"א ש"לישאנא * וכאן המקום להעיר במש"כ כמה פוסקי זמניו שאין לאשה להתפלל שחרית לאחר חצות (שו"ת רבבת אפרים ח"ג סני"ו. ובהליכות שלמה (פ"ח סמ"ב) ר"ל – יתירה מזו – שאין להן להתפלל אפי' אחרי ד' שעות). וצ"ע, מני"ל הא, דהרי עיקר חיוב בתפלה הוא משום שאינה מי"ע שהזמין,

דצערא הוא" – אי י"ל כן גם להשיטות דשחר תפלה שלא בזמנה יהבו ל"י כל היום, שכל היום הוא זמן תפלה". ואת"ל כן, ה"ז סמך נוסף להנהגת כמה מהחסידים, שהתפללו אחרי חצות **ולכתחילה**. ועד"ז משנת"ל הערה 29 שבמקיים מצוה מן המובחר אין לחוש משום זריזין מקדימין. **ומ"מ, אנו אין לנו אלא הוראת נשיא דורנו כ"ק אד"ש, ש"לדעתי לא נכון הדבר" (אג"ק ח"ה ע' ש"ב) שהועתק בגליון הקודם (ו"לא נ"ל כלל סדר זה" (ח"ט ע' קמב), "ואין לעשות קביעות מהנהגות כמו אלו . . . ובכל אופן לא יתחיל תפלתו אחר חצות" (אג"ק ח"ו ע' ש"ד. ועד"ז בכ"מ).**

33) ראה בגליון הקודם הערה 11 בארוכה. וראה בהתוועדות תשמ"ג ח"א ע' 144 שחובת הכוונה היא מה"ת (גם להדעות שתפלה מדרבנן). – (ובמהות הכוונה – יש להעיר גם מחידושי הצ"צ קצו, א).

ומש"כ בגליון הקודם מדברי הראשונים שפסקו להלכה שתפלתו בטלה – יש להוסיף מדברי המאירי (ספ"ה דברכות) ש"א **שלא יצא עד שיוכנו בכל התפלה** ולא רק באבות (והוא כדברי הגר"ח מבריסק שהובא שם). [ודרך אגב: צ"ע להשיטות שבסדר שבחי א"צ כוונה (כני"ל בגליון הקודם הערה הנ"ל), דהרי עיקר הכוונה ולעיכובא הוא באבות]. וראה בהנסמן בשו"ת בי"א ח"ג ס"ט אי הוי ברכה לבטלה.

ומש"כ שם שגם בזמניו שאין מכוונין בתפלה, הרשות בידו לסמוך אעיקרא דדינא דאסור להתפלל עד שיוכל לכוון את דעתו, וכמו שנפסק בשו"ע (או"ח ספ"ט ס"ד) לענין אכילה לפני התפילה – הנה בפמ"ג (בא"א שם סק"י"ג) כתב דשאני התם, דסו"ס אינו עושה דרך גאוה אבל שאר איסורי דרבנן לא הותר משום כוונה. וכ"כ בשו"ת קרן לדוד (חאו"ח רסכ"א). אבל, ראה בערוה"ש (או"ח סק"א ס"ב) דגם בזמניו **אסור** להתפלל

וכמפורש בגמ' (ברכות כ, ב) "ימרו דתימא הואיל וכתוב בה ערב בוקר וצהריים כמי"ע שהזמין דמי, קמ"ל דירחמי ניהו" (כ"ה הגירסא בתוד"ה בתפלה. ולפנינו – בשינוי קצת). ומשמע, דלמסקנא אייז מי"ע שהזמין כיון דרחמי ניהו. וכי"מ מזה שבהק"ד אמרו "כמי"ע שהזמין דמי, ומש"כ שגם בזמניו שאין מכוונין בתפלה, הרשות בידו לסמוך אעיקרא דדינא דאסור להתפלל עד שיוכל לכוון את דעתו, וכמו שנפסק בשו"ע (או"ח ספ"ט ס"ד) לענין אכילה לפני התפילה – הנה בפמ"ג (בא"א שם סק"י"ג) כתב דשאני התם, דסו"ס אינו עושה דרך גאוה אבל שאר איסורי דרבנן לא הותר משום כוונה. וכ"כ בשו"ת קרן לדוד (חאו"ח רסכ"א). אבל, ראה בערוה"ש (או"ח סק"א ס"ב) דגם בזמניו **אסור** להתפלל

* וכאן המקום להעיר במש"כ כמה פוסקי זמניו שאין לאשה להתפלל שחרית לאחר חצות (שו"ת רבבת אפרים ח"ג סני"ו. ובהליכות שלמה (פ"ח סמ"ב) ר"ל – יתירה מזו – שאין להן להתפלל אפי' אחרי ד' שעות). וצ"ע, מני"ל הא, דהרי עיקר חיוב בתפלה הוא משום שאינה מי"ע שהזמין,

והיינו שבאמת אייז זמ"י. [וע"ד ברהמ"ז דקס"ד בגמ' (שם) דהוי מי"ע שהזמין משום דכתיב בתת לכהם בערב ובשחר בבוקר, וקמ"ל דלא. וראה זה פלא, שבהלכות גדולות (במקומו, והובא בא"י סימן ע ס"א) גרס נמי בנוגע לחיובן במוזוה, "פשיטא דס"א הואיל וכתוב ב"י בשבכ"ד ובקומך

והיינו שבאמת אייז זמ"י. [וע"ד ברהמ"ז דקס"ד בגמ' (שם) דהוי מי"ע שהזמין משום דכתיב בתת לכהם בערב ובשחר בבוקר, וקמ"ל דלא. וראה זה פלא, שבהלכות גדולות (במקומו, והובא בא"י סימן ע ס"א) גרס נמי בנוגע לחיובן במוזוה, "פשיטא דס"א הואיל וכתוב ב"י בשבכ"ד ובקומך

תשלומין יש לו שכן כמתפלל בזמנו, כי מאחר שאז ג"כ זמן תפלה, והוא עוסק בתפלה, ומתפלל מנחה בזמנה, יש לו אז תשלומין לשחרית כאילו מתפלל בזמנו⁴². ומה שאמרו "מחצות ואילך שכן תפלה בזמנה לא יהבי ליי" היינו כשלא הקדים תפלת המנחה לפני, עיי"ש בארכה.

ועפ"ז י"ל דגדולי החסידים שאיחרו תפלתם, לא היתה תפלתם רק בגדר תפלת נדבה⁴³, כ"א מדין תשלומין⁴⁴ וה"ז (לדברי הפרישה הנ"ל) **כמתפלל בזמנה**, דכיון שאינם מוכנים לתפלה ה"ה בכלל אונס שמוותר לו להתפלל תפלת תשלומין (ראה **עד"ז** בפסקי דבר יהושע ע' ה). [וגם אם נאמר ששכרו כתפלה שלא בזמנה, הרי במקום אונס מותר להתפלל שלא בזמנה וכנ"ל ס"ג].

גרעא מתפלת נדבה, וה"ה בכלל מצות תפלה מה"ת, וכמשנת"ל באורך הפרטים בזה.

ולכאורה, סברא הנ"ל (דגם לאחר זמנה מקיים מצות תפלה מה"ת שאין לה זמן קבוע), היא היסוד לתקנת חז"ל שאפשר להשלים התפלה גם לאחר זמנה, דכיון דמה"ת זמנה כל היום, לכן (כלשון הגמ' ברכות כו, א) "שכר תפלה [המצוה מה"ת] יהבי ליי, שכר תפלה בזמנה [תקנת חז"ל להתפלל בזמנה הקבוע] לא יהבי ליי"⁴⁰. ומה שא"פ להשלים במזיד (ברכות שם), צ"ל דמזיד שאני שאז הפקיעו חכמים זכותו להתפלל (וע"ד קנס)⁴¹, משא"כ בשוגג דעדיין מוטלת עליו חובת תפלה מה"ת (וכ"כ בקובץ הדרת מלך ע' נד. עיי"ש).

ונה, בפרישה (ספ"ט סק"ב) כתב דגם כשמתפלל תפלת

"אויף יעדער זאך איז פאראן א זמן . . למשל ווי דער זמן תפלה, איז דאווענען דארף זיין בזמן, איך מיין ניט זמן תפלה, אָט ווען דו דאווענסט, צוועלף אַזיגער, צי צוויי אַזיגער, צי פיר אַזיגער, יעמאלט דאַרפסטו דאווענען" [שלכל דבר יש זמן . . למשל זמן תפלה, שהתפלה צריכה להיות בזמן. אין כוונתי ל"זמן תפלה", כי אם מתי שאתה מתפלל, בשעה שתיים עשרה, בשעה שתיים, או בשעה ארבע, אז צריך אתה להתפלל]. וק"ל. (43) ובלא"ה, עקולי ופשוטי טובא איכא, שהרי בשו"ת אין מתפללין נדבה, ומוסר אין מתפללין בנדבה (שו"ע אדה"ז סק"ח ס"א), ועוד ש"צריך שיהא מכיר א"ע זרוז וזהיר ואומד בדעתו שיוכל לכוון בתפלתו מראש ועד סוף" (שם ס"ה).

(44) וכ"כ באשל אברהם מבוטשאטש (מהדו"ת או"ח ספ"ט) לענין מי שהתחיל תפלתו בזמנה ונמשכה לאחר חצות, עיי"ש. וכ"כ בקצוה"ש (ס"כ בבדה"ש סק"ד). ועובדא ידענא שבכ"מ אצל גדולי החסידות נהגו לכוון שהיא משום תשלומין. ושוב מצאתי מובא כן בשם סי' הדרת קודש (ע' כח), שהרה"ק משינאווא אמר ליישב כן הנהגת הצדיקים שאיחרו תפלתם. אבל לא

חידוש בזמן תשלומין. ואכ"מ). ועפ"ז נמצא, שבשוגג יש לו גם שכר תפלת מצוה, אלא שאין לו שכר תפלה בזמנה. אמנם, אדה"ז הביא לשון הגמ' הנ"ל (בפנים), רק בנוגע לטעה ולא התפלל מנחה, ד"אין אומרים כיון שעבר יומנו בטל קרבנו, (דכיון שהתפללות הן בקשת הרחמים, וכל אימת שיתפלל יש לו שכר תפלה אלא שאין לו שכר תפלה בזמנה", וכמסקנת הגמ', דגם בזה אפשר להשלים. וצ"ע, אי בטעה ולא התפלל שחרית, אי"צ להגיע הנ"ל כיון "דחדד יומא הוא" (כלי הגמ'), וא"כ ה"ז ע"ד משי"כ הפרישה דלקמן בפנים. אבל ראה שו"ע אדה"ז (או"ח ספ"ט ס"א) שגם בתשלומין אין לו שכר תפלה בזמנה.

(42) ראה בהערה הקודמת בסופה. פרי"ח או"ח ספ"ט סק"א ד"ה ואם. וכ"ד כמה מהפוסקים (שבהערה 32) ששכר תפלה שלא בזמנה יהבו ליי כל היום (אבל, בפני"י ברכות כו, א) כתב, שיש ג' חלוקות: בזמנה – שכרו כתפלה בזמנה, בתשלומין – כקרוב עולת חובה של יחיד, שלא בשעת תשלומין – כתפלה דרחמי של נדבה. ומצינו בכ"מ שתשלומין הוי כעיקר זמנו – ראה לקו"ש חכ"ח ע' 77. לקו"ש ח"ט ע' 254. ויומתק עפ"ז משי"כ בסה"ש תורת שלום (ע' 227)

הנ"ל, דאולי כוונתו כהדעות דשכר תפלה שלא בזמנה יהבו ליי כל היום, וכנ"ל הערה 32. וזהו כוונתו במשי"כ שעד חצות הוי בכלל תפלה בזמנה, ומינה שלא אחרי חצות ה"ז תפלה שלא בזמנה.

(40) וכן מתבאר מלשון הרמב"ם (הל' תפלה פ"ג ה"א) שאם עבר או טעה והתפלל אחר ד' שעות "יצא יד"ח תפלה אבל לא יצא יד"ח תפלה בזמנה, שכשם שתפלה מצוה מה"ת כך מצוה מדבריהם להתפלל אותה בזמנה". ואף שכתב כן לגבי המתפלל אחר ד' שעות עד חצות, ה"ה תשלומין לאחר זמן, שהרי מקורו במי (שבפנים), ושם הובא ענין זה (שכר תפלה יהבי ליי, שכר תפלה בזמנה לא יהבי ליי) לגבי תפלת תשלומין בזמן מנחה. וא"כ להרמב"ם דשכר תפלה היינו תפלה מה"ת, ה"ה בנוגע לתפלת תשלומין. וראה לעיל הערה 29, ד"ה שגם התפלה עד חצות היא מדין תשלומין.

(41) וגם במזיד, יכול להתפלל נדבה "ויש לו שכר תפלת תחנונים ובקשת רחמים, אלא שאין לו שכר תפלת מצוה אלא שכר תפלת הרשות" (אדה"ז שם ס"א). וחזות קשה ראיתי בשו"ת בית יעקב (דלעיל הערה 32) שצ"א שא"פ להתפלל נדבה אפי' עיי

קלא, ושם נסמן. שו"ת יביאי חיו ס"ז ושי"ג, את"ל, שהרי"ף ס"ל נמי כדעת הרמב"ן שתפלה מדרבנן (וכ"כ בעולת תמיד סק"ו סק"ג. אבל הרמב"ן עצמו במלחמות שם הבין בדעת הרי"ף דס"ל כשיטת הרמב"ם. וסק"ט בזה – בהנסמן בילקוט יוסף ח"א ע' קפה). [אבל, ליי"פ דר"ל דדיינין לה **כאילו** היא שאין הזמ"ג (ועי' בתרי"י שם. לבוש או"ח שם. איר שם)].

ובמגילת אסתר הנ"ל מפורש דלמסקנא (גם לדעת הרמב"ן) הו"ל תפלה מי"ע שאין הזמ"ג. ומשמע **קצת**, דגם לדעת הרמב"ן שנתחייבו בכל התפלות (עכ"פ בבי תפלות), מי"מ לא נתחייבו להתפלל בזמנה, שהרי לדבריו כוונת הגמ' לומר שאין זמנים מעכבים. אבל בשו"ת שאג"א ס"ד חולק ע"ז, וס"ל דלמסקנא נמי ה"ז מי"ע שהזמ"ג וכנ"ל, שלדבריו – זמנים מעכבים בה. (ולעיר מצלי"ח (ד"ה ושל – ברכות כו, א) שנתפק במוסר שאינה רחמה והוא זמ"ג אי נשים חייבות. והדברים עתיקים. ולי"ע בלשוננו, אי ס"ל דבשאר תפילות נקרא למסקנא אין הזמ"ג. ובסגנון אחר: אי חייבות בזמני תפלה). ועצ"ע.

זמני התפלה הם מדרבנן נחשב כמי"ע שאין הזמ"ג (רמב"ם הלכות תפלה פ"א ה"ב. מג"א סק"ו סק"ב. אדה"ז שם ס"ב). ואולי י"ל, דגם לשיטת הרמב"ן דהוי מי"ע (שהזמ"ג) מדרבנן – מי"מ כיון שנתחייבו בתפלה "משום דרחמי ניהו", בע"כ לא נתחייבו כ"א בבקשת רחמים (ב"פ ביום), ולא בזמני תפלה. [וכ"כ בט"ז (או"ח סק"ו סק"ב), דגם לדעת הרמב"ן נקראת מי"ע שאין הזמ"ג (אבל לא משום "דרחמי ניהו", כ"א משום "ילואי שיתפלל אדם כל היום כולו", וצ"ע. ועי' בפני"מ (מ"ז שם) משי"כ (בזה). וצ"ע ב"מג"א ס"ה (שם), אי ס"ל דמי"ש המחבר בשו"ע (שם ס"ב) "מפני שהיא מי"ע שלא הזמ"ג" קאי רק לשיטת הרמב"ם (וראה גם שירי כנה"ג שם). אולם, במג"א ס"ה סק"ו, משמע דגם לדעת הרמב"ן נקראת אין הזמ"ג (אבל מטעם אחר. עי' במח"ש שם, אבל להעיר מפני"ג (בא"א שם)). ועי' בשו"ת שאג"א ס"ב משי"כ בדעת השו"ע ובדעת המג"א].

ומה גם לגירסת הרי"ף, שלא גרס "דרחמי ניהו", כ"א "משום דלא זמ"ג הוא" (וכנראה כ"ה גירסת הרמב"ם ג"כ, אף שבשו"ת שאג"א ס"ד ל"מ כן. ועי' בהגהות הב"ה. עינים למשפט ברכות כא, א (ע

תיהו כמי"ע שהזמ"ג קמ"ל", ולכאורה ברור פירושו, שלמסקנא ס"ל דתפלה הוי מי"ע שאין הזמ"ג (ולא שקמ"ל דמשום דינשי בעי חיי"י (עיי"ש בה"ג) חייבות במזוזה – אף דהוי מי"ע שהזמ"ג). ולפירושו זה מיושב בפסות מה שהקשה בהגהות הרי"ף פערלא (מכת"י – בהוצאת מכון ירושלים תשנ"ב) "דלפ"ז נמצא דלמסקנא הו"ל מזוזה מי"ע שהזמ"ג . . וצ"ע". ודון מינה ואוקי באתרין, בנוגע לחיובן בתפלה וברמ"ז, שלמסקנא חייבות משום **שאיין** הזמ"ג, כיון שלא נתחייבו בזמני התפלה. ולפ"ז, לא נתחייבו נשים בחיוב תפלה בזמנה. וכדמות ראוי לזה, שבאבודרהם (שער שלישי ברכת המצות) קחשיב לכל מי"ע שהזמ"ג נשים חייבות, ומשמיט תפלה וברמ"ז (משא"כ בפה"מ להרמב"ם קידושין פ"א, מ"ז, דקחשיב תפלה כמי"ע שהזמ"ג שהנשים חייבות. אולם כבר חזר בו ביד החזקה (חלקמן), כיון דבאמת הוי מי"ע שאין הזמ"ג, לחיובן בתפלה הוא רק משום "דרחמי ניהו". ובלי הירושלמי (ברכות פ"ג ה"ג) "חייבין בתפלה כדי שיהא כאו"א מבקש רחמים על עצמו" (ראה ע"ז בשו"ע אדה"ז ס"ט ס"ד). ומוכרח לומר כן, להשיטה שחייבות להתפלל רק פ"א ביום, דכיון

סק"ד, שכן מוכח בתשב"ץ והגהות סמ"ק. משנ"ב סקט"ו. וראה בהנסמן בילקוט יוסף ח"א ע' רכב).

תפלה בדביקות קודמת לכל דבר

ז. ואין להקשות, דסו"ס טפי ניחא להתפלל תפלת חובה בעתה ובזמנה כתקנת חז"ל מלהתפלל לאחר זמנה (תפלת נדבה או תפלת תשלומין) – דכבר נתבאר (לעיל ס"ג) שבזמנה א"פ שיתפללו כיון שנוקט להכנה בכדי שיוכלו להתפלל בכוונה, דאל"ה התפלה בטלה⁵². ובפרט להניל (ס"ד) מהמגילת אסתר דגם זמני התפלה מדרבנן אינם לעיכובא כ"א למצוה, וא"כ עדיפא תפלה שלא בזמנה מתפלה שלא בכוונה.

זאת ועוד, ראה בשו"ת ארץ צבי (הני"ל) שהביא משי"כ אדה"ז בה"ל ת"ת (פ"ד ה"ה) דאף שמי שתורתו אומנתו אינו מפקי' לתפלה, מ"מ אם "מקשרים דעתם לאדון הכל ב"ה ביראה ואהבה עזה ודביקות אמיתית (טאו"ח ס"י צ"ח) . . . מגיעים להתפשטות

הגשמיות", הרי תפלה שכזו ב"דביקות האמתית ביראה ואהבה היא גדולה ממצות ת"ת וקודמת אלי כמ"ש ראשית חכמה יראת ה"י. ועפ"ז כתב בשו"ת ארץ צבי, דכיון שתפלה בדביקות קודמת

ואף שהתפללו אדעתא דשחרית, וקיי"ל שצריך להקדים תפלת מנחה לתפלת תשלומין⁴⁵, ואם היתה בדעתו שתהא הראשונה לתשלומין לא יצא ידי"ח (שו"ע אדה"ז סק"ח ס"א)⁴⁶ – הא יש חולקין שא"צ לחזור ולהתפלל א"כ גילה דעתו בפירוש בתפלתו שהשני לשם חובה והראשונה לשם תשלומין, ובנדו"ז סמכו אשיטה הני"ל⁴⁷. ועוד, דה"ט שצריך להקדים תפלת חובה⁴⁸, כיון שלא תיקנו תשלומין אלא בשעה שהוא עוסק בתפלה, אבל בנדו"ז הרי בלא"ה עוסק בענין התפלה (והכנה אלי) והתחילה בזמן הראוי⁴⁹.

וממילא מובן ג"כ שעפ"ז מיושב הא דאין תשלומין רק בשעה שעוסק בתפלה (שם) – דהא, כנ"ל, בנדו"ז ה"ה עוסקים בענין התפלה והכנה אלי⁵⁰.

ועיי"ל, דמבואר שם בשו"ת אדה"ז דרק אם **שההרבה**⁵¹ בין תפלה לתפלה אין תשלומין מועיל, ובנדו"ז בדרך כלל התפללו מנחה (שהוא מדין שחרית ע"פ הני"ל) מיד בסמיכות לתפלת

שחרית המאוחרת (שהוא מדין מנחה ע"פ הני"ל). וזהו, בנוסף לכך שלכמה דעות א"צ שיהי בשעה שעוסק בתפלה, וכל שמשלים תפלתו **בזמן** תפלה השני שפיר דמי (ראה א"ר סק"ח

51) ודלא כמשי"כ בא"ר, שלשיטה זו צ"ל מיד **ממש**, ולא יותר מכדי הילוך ד' אמות, עיי"ש. ונמשך אחריו במשנ"ב סק"ח סקט"ו. (ועיי"כ במשנ"ב סק"יא). וצ"ע השיעור ד"שההרבה" (ולהעיר מאג"ק ח"ג ע' רי ששיעור הפסק בענין – בד"כ – הוא משך ענין זה גופא, עיי"ש). ובצ"ח (ד"ה כולי – ברכות כו, א), הובא בהגהות רעק"א לשו"ע (או"ח ספ"ט מג"א סק"ב), **משמע** שאפ"ל הפסק קרוב לחצי שעה.

[ולהעיר ממה שדנו במפסיק ביניהם בתפלות ותחנונים (שו"ת פגולת צדיק ח"ג ס"א). ועוד – נסמנו בילקוט יוסף ח"א ע' רכג.) ובמשנ"ב סק"יא כתב דמפסיק בחזרת השי"ץ לית לן בה. וכ"ה בשו"ת ארץ צבי ח"ב ס"ז. ולכאורה, לדעת אדה"ז בלא"ה אין כאן בית מחוש, כיון שא"צ בכלל "שההרבה"].
52) וראה בגליון הקודם הערה 11 בסופה, דמשמע דאסור להתפלל כשאין דעתו מיושבת.

קעב). וצ"ע אם שייכים כה"ג.
49) ראה לקמן בפנים (ס"ח) שהעסק בהכנה לתפלה וכו' הוי כהתחלת התפלה. ובנדו"ז בפרט י"ל דא"צ שיעוסק בשמו"ע דוקא (ואי"ה יבואר בגליון הבא בנוגע להתחלת תפלה בזמנה), וכל שעוסק בתפלה בכלל ה"ה משלים תפלותיו, כיון שעוסק בענין התפלה. אולם אדה"ז כותב שצ"ל "עוסק בתפלה **שהיא חובת שעה**". והוא לכאורה דלא כנ"ל. אמנם, ראה בקצוה"ש (שבגליון הקודם הערה 19), דכשמתחיל לפני חצות, ה"ה ג"כ עוסק בתפלה, והרי התחיל בזה כשהיתה השעה ראוי לתשלומין. והה"י בנוגע להכנות לתפלה, וכנ"ל. [ומשמע שם, דכה"ג הוי ג"כ בכלל תשלומין. ולא התיר מצד הסברא (שי"ת) לקמן בפנים ס"ח) שהתחלה בזמן נחשב כזמן תפלה, שהרי העתיק (שם ס"א) דברי אדה"ז שצריך **לגמור** בזמן תפלה].

50) ראה הערה הקודמת.

ראינו לרבנן קשישאי אצלנו דעבדו הכי.
45) ולהעיר, שבשו"ת ובחרת בחיים (שבגליון הקודם הערה 25*) הקשה להרמב"ם שמ"ע מה"ת להתפלל מדוע צריך להקדים תפלת מנחה, דהרי צריך להקדים מ"ע מה"ת לדרבנן. ואולי י"ל, דאה"י כשמתפלל לשם מ"ע מה"ת מקדימה לדרבנן, משא"כ כשמתפלל לתשלומי שחרית שזמנה מדרבנן.

46) ובאשל אברהם שבהערה 44 ר"ל שהוא רק למצוה מן המובחר. וצ"ע.

47) וכנ"ל בפנים (ס"ד), שאין כאן משום ספק ברכה לבטלה. ולהעיר מהליכות שלמה פ"י סק"א שהקשה, דכל אימת שמתפלל שחרית לאחר זמן מנחה תעלה לו למנחה. ולהמבואר בפנים י"ל דלשיטה זו אה"י.

48) ועוד טעמים – ראה מעדני יו"ט (ברכות פ"ד אות ת). לבוש (או"ח סק"ח). א"ר (שם). ערוה"ש (סק"ח ס"ח). ושקו"ט בכ"ז בעינים למשפט ברכות כו, ב אות ב (ע' 48)

במכתבו הנזכר (בראש דברינו) באופן אחר שייש ליישב הדבר עי"פ דין, שגם במתפלל לאחרי חצות הי"ז בכלל **תפלה בזמנה ממש** "כיון שקורא ק"ש קטנה". אולם, עדיין צ"ב השייכות בין קריאת ק"ש קטנה לכך שמותר להתפלל לאחר חצות, ויתירה מזו (כנ"ל בדא"פ) – שאז נחשבת תפלתו כתפלה בזמנה.

וי"ל הביאור בזה, ובהקדים משי"כ כ"ק אד"ש במכתב הנ"ל גופא: "וכמוכן שאין זה דומה אם מתחילים בעוד מועד ומתפללים כל העת אלא שבדרך ממילא מגיעים לברוך שאמר כחצות, דאז עכ"פ עסקו בענין התפלה וההכנה לזה מקודם, משא"כ בנדון דידי שהוא הקורא בתורה שאין לזה שייכות לתפלה והכנתה". והוא בהתאם למשי"כ כ"ק אד"ש בכ"מ⁵⁹ בענין זמן התפלה, שיש להתחיל (ברוך שאמר⁶⁰) בזמנה (לפני חצות⁶¹), ואז יכול להמשיך גם לאחרי חצות.

ובאמת, סברא זו לא חדשה היא בארץ, ובהקדמה שיש לחקור באם "סוף זמן תפלה" היינו שצריך לגמור **כל** התפלה במשך הזמן, או דסגי מה שמתחיל בזמנו אף שנמשך אח"כ. והנה, דעת אדה"י מפורשת להדיא בשו"ע (ספ"ט ס"יא) שצריך ליהרר **שיגמרו** להתפלל תפלת י"ח קודם שליש היום⁶², ובמק"א (סק"ד ס"ג) כתב שכי"ה גם לגבי חזרת הש"ץ⁶². אמנם, כמה

לתי"ת, ותי"ת (דתורתו אומנתו) דוחה תפלת חובה, כשי"כ וק"י שתפלה בדביקות קודמת לתפלת חובה⁵³. ומה"ט, עדיף להתפלל שלא בזמנה ובדביקות (אף שהיא רק תפלת נדבה, או תשלומין) מלהתפלל תפלת חובה בזמנה ושלא בדביקות.

התחיל בזמן היתר

ח. ונמצא, שיש בידינו עוד כמה אופנים וביאורים ליישוב הנהגת חסידים הנ"ל, בנוגע לתפלה (לאחר ד' שעות ואפילו) לאחר חצות [לא רק משום דשכר תפלה שלא בזמנה יהיבין ל"י כל היום לכמה דעות⁵⁴, או שהוא בגדר תפלת נדבה, ותפלה מה"ת, שאין לה זמן קבוע (כדלעיל ס"ד), כי אם], דאפ"ל שהתפללו מדין תשלומין, שלדעת הפרישה שכרו כמתפלל בזמנה (כדלעיל ס"ו), ויתירה מזו י"ל, שתפלה בדביקות קודמת לכל דבר גם לתפלת חובה בזמנה (כדלעיל ס"ז).

[וכן יש להעיר מהמובא בהתמים (חוברת ח' ע' 60) שאמר כ"ק אדמו"ר הרשב"י נ"ע⁵⁵ שזמן השו"ע הוא רק לבריאים ולא לחולים⁵⁶. ועד"ז הוא באג"ק כ"ק אד"ש (ח"ג ע' קמז) עיי"ש⁵⁷].

ומי"מ, איך שלא יהי הביאור בכ"ז, סו"ס אין כאן תפלה בזמנה כתקנת חז"ל, וכנ"ל⁵⁸. ומטעם זה י"ל, מבאר כ"ק אד"ש

יתפלל רק בשפתיו ולא בלבו ותהי תפלתו בטלה" (וכנ"ל בגליון הקודם הערה 11).

57) ושם, ש"צריך בכ"ז **זהירות יתירה, שתהי' הכמות לא יותר מן המדה, ע"פ ציווי רופא מומחה וכו', כמונבן**". ועד"ז ממש בהתמים הנ"ל.

ועוד זאת, שכ"ז שייך רק להעוסקים בהכנות הראויות, ותפלתם ג"כ כדבעי בעבודה שלב כפשוטו באריכות ומתינות וכו', משא"כ המאחרים זמן התפלה מחמת העסק בדברי חול ח"ו, ואפילו אם התכוונו לתפלה כדבעי, אלא שתפלתם במהירות וכו', אין כל מקום להנהגה זו (והיא אחיזת החיצונים ח"ו במדריגות דקדושה) – ראה התמים שם. ועד"ז באג"ק ח"י ע' שנב. 58) ראה בגליון הקודם הערה 28. ויש להוסיף, דגם אם נאמר שהוא דין בהגברא ולא שחסר בהחפצא דתפלה, סו"ס "לישנא דצערא הוא" (כנ"ל הערה 29).

59) ראה לעיל הערה 32 בסופה.

60) כ"ה בכ"מ באג"ק. וית' בגליון הבא בעז"ה.

61) כ"ה הלשון בד"כ באג"ק. ובמק"א (אג"ק דלעיל בפנים) כתב: "כחצות".

62) והוא עי"פ משי"כ המג"א בכ"מ, וגם לגבי חזרת השי"ץ (סק"ד סק"ד. סר"ל"ד סק"א) (אבל ראה א"ר שם שחולק). ספ"ט סק"ד. והוכיח כן ממשמעות השו"ע (אוי"ח סר"ל"ב ס"א). וכ"ה במשני"ב (ספ"ט סק"ה ועוד). וכ"פ בשו"ת רב פעלים ח"א ס"ה. ולפלא שבשו"ת אז נדברו ח"ה ס"ג לא זכר מכהנ"ל. ולהעיר, שכן מוכח גם משער הכוונות שהובא בבה"ט (אוי"ח סר"ל"ב סק"א) ושע"ת (סר"ל"ה סק"ב) לענין חזרת השי"ץ במנחה. וראה בהנסמן בישראל והזמנים ע' פב. ושם ר"ל, דכשגומר רובו בזמנו שפיר דמי אף לשיטת המג"א.

ועוד יל"ע בכמה מהנ"ל, דאף דס"ל

לתפלה הוא מטעם צדדי שלא יתבטל העילוי דתורתו אומנתו. משא"כ זה שתורתו אומנתו קודמת לתפלת חובה דין קדימה **בעצם**, מפני שתי"ת גדול מכל המצות (וכלשון הרמב"ם ה"ל תפלה פ"ו ה"ח: "מפני שמצות תי"ת גדולה ממצות תפלה. וראה הערות וציונים שם הערה 4/ב). וא"כ כשי"כ וק"י שבדיקות קודמת לתפלת חובה [וראה בהערות וציונים שם הערה 13/א מכ"מ שהחסידים הראשונים לא היו בגדר "תורתם אומנתם"].

וצ"ל, דאע"פ דמשמע מדברי התוס' (ד"ה גדול – ברכות י, ב) שתי"ת דוחה תפלה שלא בעונתה, ובדברי חמודות (ברכות פ"ט סק"ד) כתב, שמי שהוא בעל תורה עדיף שילמוד מלהרבות בתחנות, וראה בהנסמן בעינים למשפט ברכות י, ב ד"ה גדול (ע' מד) – כ"ז רק בתפלה שאינה בדביקות. וכפשוט. 54) ראה לעיל הערה 32.

55) בהתמים הנ"ל איתא, שאמר כן כ"ק אדמו"ר הרשב"י נ"ע בהתוועדות י"ט כסלו תרס"ח. אבל בשיחה שנדפסה בתורת שלום (ע' 118) חסר. ושם, הוא באופן אחר קצת, וכנ"ל בפנים (ס"ד).

56) בהתמים שם מבאר, דרפואת הנפש לא גרעא מרפואת הגוף שמותר להתרפאות בדברים האסורים. [וכסברא הנ"ל, ראה אגה"ת ספ"ג (לענין נתינת צדקה יותר מחומש)]. ויש להעיר ע"ד ההלכה, ממה שמצינו בכ"מ, שמותר לחכמים להורות הוראת שעה לעבור על ד"ת כדי להעמיד הדת על תלה (ראה עדי"ו בתולדות מהר"ם שיק (הובא בגליון הקודם הערה 3) בטעם שביטלו זמן תפלה בשבתות ויו"ט בכ"מ), והתירו דבריהם כדי שלא יעבור איסור מה"ת וכו' – ראה בגליון הקודם הערה *25. ובאג"ק (דלקמן בפנים) כתב באוי"ח קצת, דלחולי הנפש י"א אפשר באופן אחר, כי באם לא,

53) ולכאורה צ"ע, דהא מבאר בה"ל תי"ת (שם פ"ד ה"ו) שהתפלה בדביקות קודמת לתי"ת רק לאחרי שלמדו כל התורה שבכתב ושבע"פ וקיימו מצות ידיעת התורה (אבל ראה בהערות וציונים (אשכנזי) שם הערה 4/ג ש"ל דשיעורו שלמד תחילה כל ההלכות שבתושבע"פ בדרך קצרה. ולהעיר מלקו"ש ח"ו ע' 24 שבזמננו מקיימים מצות ידיעת התורה, לדעת הרמב"ם, ואפ"י לדעת אדה"י, ע"י לימוד הרמב"ם). אמנם, ראה בד"ה חסידים הראשונים להצ"צ (נדפס בספר הנ"ל ע' 648) דבא"פ לו כלל להגיע לידיעת התורה כגון שאין דעתו יפה נמי מצות הדביקות גדולה יותר (וראה בהנסמן שם הערה 42).

גם צ"ע, דלכאורה ק"י פריכא הוא, שהרי זה שתי"ת גדולה מתפלת חובה הוא דוקא כשתורתו אומנתו, משא"כ זה שמצות הדביקות קודמת לתי"ת ל"ש לתורתו אומנתו, ואדרבה – בתורתו אומנתו אינו מפסיק אפי' לתפלה בדביקות (וראה שו"ת שבות יעקב ח"ב סמ"ד (הובא שם בהערות וציונים ס"ו הערה 3) דבתורתו אומנתו יש חשש ביטול תורה להאריך בתפלתם יותר מדי), וא"כ אין הכרח שתפלה בדביקות קודמת לתפלת חובה. [ודוחק לומר שרשב"י שלא הפסיק לתפלה מיירי לפני שהגיע לידיעה"ת כולה. אבל במאמר חסידים הראשונים (הנ"ל) מבאר שרשב"י גם לאחרי שהגיע לידיעה"ת הי מצות והגית שלו גבוה יותר מהדביקות, משא"כ אצל חסידים הראשונים]. אולם עיי"ש בהערות וציונים ס"ה הערה 13/א (ע"פ לקו"ש ח"ט ע' 373), דאף שמצות הדביקות קודמת לכל המצות, מ"מ לא הפסיקו לתפלה לפי שע"ז הי מתבטל העילוי דתורתו אומנתו. וא"כ י"ל, דבאמת מצות הדביקות קודמת לכל המצות אף לתי"ת דתורתו אומנתו, וזה שאינו מפסיק

ובקצוה"ש (ס"ב סק"ד) כתב ד"כן נראה פשוט⁶⁷. וכיצא זה, מצינו בכמה ענינים, דאולינן בתר התחלת הענין דוקא⁶⁸, וכל שהתחיל בזמנו שפיר דמי, ויתירה מזו⁶⁹, שנחשב כאילו כולו נעשה בזמן הראוי. ומכיון שכן, שלדעת כמה אחרונים הי"ז בכלל תפלה בזמנה, י"ל שבשעת הדחק⁷⁰ (ומחשש ביטול תפלה⁷¹) אפשר לסמוך ע"ז. ועפ"ז אפ"ל דזהו כוונת כ"ק אד"ש במשי"כ שייש ליישב הדבר בקושי [אבל] ע"פ דין כיון שקורא ק"ש קטנה⁷², דע"ז הי"ז כאילו התחיל בזמנה ונקראת (לדעה הנ"ל) תפלה בזמנה (וכי"מ מהמשך הלשון במכתב הנ"ל). אמנם, עדיין צריכין אנו למודעי, איך נחשבת ק"ש כהתחלת התפלה, והרי ב' מצות שונות הן לגמרי. ועל כך בגליון הבא בעז"ה.

חולין כט, ב). ועוד זאת בנוגע לתפלה בציבור – שמפורש שם, שהוא רק מעין תפלה בציבור.

70) ומצינו בכ"מ שבשעת הדחק (והפסד מרובה) סומכין אפי' על דעת יחיד (קו"א לשו"ע אדה"ז סת"ליו סק"ח בסופו. קו"א לשו"ע אדה"ז סרנ"ב סק"ב). וראה משי"כ בזה בקובץ היובל ח"א ע' 282 הערה 62 בשה"ג הא'.

והנה בנדו"ז, במכתב כ"ק אד"ש, מדובר במאחר תפלתו מחמת הכנה לתפלה בתורה וכי"ב, ולא משום הכנה לתפלה (וזהו נוסף לכך שלא התחיל תפלתו לפני חצות כ"א ע"י קריאת ק"ש קטנה), ולכן הי"ז בבחי' י"ש ליישב בקושי ע"פ דין; משא"כ בנדון שמאחר תפלתו מחמת הכנה לתפלה (ומתחיל תפלתו ממש לפני חצות) מצינו בכ"מ (כדלעיל הערה 32 בסופה) שהתיר כ"ק אד"ש לסמוך ע"ז בריוח, וכמ"ש במכתב הנ"ל גופא (הועתק לעיל בפנים) "וכמובן שאין זה דומה אם מתחילים מבעוד מועד... דאז עסקו עכ"פ בענין התפלה והכנה לזה מקודם, משא"כ בנדון דידי שהוא הקורא בתורה שאין לזה שייכות לתפלה והכנתה".

71) וע"ז פס"ד התרומות הדשן להתיר להתפלל ערבית לפני פל"מ (כנ"ל בפנים ס"ג), מחשש שלא תבטל התפלה, אף שאי"ז זמן תפלה כלל וכלל, וכלשון התרומות הדשן ש"אין ליישב כלל בטעם ובסברת התלמוד" (וכנ"ל בגליון הקודם הערה 16). ואולי י"ל דוגמא נוספת: משי"כ הפוסקים (ראה משנ"ב סק"א בבה"ל בד"ה והאינדא) שבזמנו שאין מכוונים כ"כ בתפלה, אם לא כיוון באבות, אף שלא יצא יד"ח (לא רק שאי"ז לחזור ולהתפלל כבמ"א שם ס"א, כ"א ש) מותר לו להמשיך בשמו"ע. וי"ל שהוא מטעם הנ"ל שלא תבטל תפלתו לגמרי (דמ"מ שם תפלה עלה – הליכות שלמה פי"ח הערה יא. ועוד – נסמנו בשגיאות מי יבין ס"א הערה כא. וראה גם עדי"ז בשו"ת ארץ צבי סכ"ב ד"ה אמנם גם). ולהעיר מהשקו"ט (שו"ת יבי"א ח"ג ס"ט. וראה לעיל הערה 33 בסופה) האם בזמנו מותר להתפלל כשיודע שאינו יכול לכיון באבות. ועאכ"כ בנדו"ז, שלכמה שיטות (אף שאין כן דעת אדה"ז) הי"ז תפלה בזמנה ממש.

אחרונים סוברים להלכה למעשה דאי"ז להקפיד כ"א על התחלת התפלה שתה"י בזמנה, והוכיחו כן מדברי התוס' (ד"ה שאלמלא – ברכות ז, א) שכשמתחיל קללתו בזמנו מועילה גם לאחר מכן, וא"כ מרובה מדה טובה – ראה ערוה"ש או"ח סק"י ס"ה (וכ"כ בסק"ד ס"ו). שו"ת ארץ צבי סק"א בשם היהודי הקדוש מפשיסחא⁶³.

וכסברא ז', מצינו כבר בפמ"ג (או"ח סתר"כ בא"א סק"א) לענין תפלת מוסף (אף שנשא בצ"ע כדרכו)⁶⁴. [וכי"ה בא"א מבוטשאטש או"ח סק"ד ס"ו. א"א תנינא להני"ל ספ"ט ס"א (ד"ה עד חצות). א"א תנינא סרל"ג. גליוני השי"ס (ירושלמי ברכות – ברשימות – אות נד)⁶⁵. משמרת שלום מקוידינוב ס"כ. שולחן הטהור מקאמאנא סרל"ב ס"א. שם סרל"ג ס"ב⁶⁶.

להלכה שצריך ליהרר לגמור התפלה בזמנה, וכפס"ד אדה"ז הנ"ל. אלא, שסובר דכשהתחיל להתפלל בזמנו אינו צריך להפסיק, אף שעבר הזמן (ראה לעיל הערה 62), אבל לא שנחשבת כתפלה בזמנה מכיון שהתחיל בזמן.

68) וכמה דוגמאות לדבר – בדיני ממונות: בתר מעיקרא אזלינן (ב"ק יז, ב. שם כו, ב – לשיטת רבה, לפי פרש"י, תוס', רא"ש ועוד. וכ"ה להלכה בשו"ע חו"מ שפ"ו ס"ד. רמ"א ש"ע ס"ה. ופירושו – ראה בהנסמן באוצר מפרשי התלמוד בב"ק יז, ב ע' תרסח). ועדי"ז אשו משום חציו לפי הנימוק"י (ב"ק כב, א, לביאור הקצות החושן שש"צ); בדיני תפלה: אמירת קדושה כשהתחיל בעשרה (שו"ע אדה"ז סני"ה ס"ג). ועדי"ז הוראת רבותינו נשיאנו להתחיל תפלתו עם הציבור, דאז הי"ז מעין תפלה בציבור (אג"ק ח"ו ע' קמב. ח"י"ח ע' פא. ועוד. – וכעין משי"כ בשו"ת בית יעקב דלעיל הערה 63). וכי"ב מצינו שמותר להתפלל מנחה של ע"ש, אף במקום שקיבלו הקהל שבת באם התחיל לפני"ז (שו"ע אדה"ז סר"ג ס"ד. ועיי"ש בטעם שלא נקרא התחיל באיסור); בהלכות שבת – אופה ומבשל (או זורע) בשבת ונגמרה אפיי"ו (קליטת הרע) במוצ"ש, שלכמה שיטות חייב סקילה (ראה בהנסמן אנציקלופדיא תלמודית ערך בתר מעיקרא הערה 40. ושקו"ט בטעם הדבר ביקובץ הארבעים ע' קמט. – ולהעיר שחקירה הנ"ל נזכרה בהתוועדות כ"ק אד"ש ש"פ צו תנש"א (מרשימותי)).

69) והיינו, לא רק שאם התחיל בזמנו (ובהיתר) – אבל ראה לעיל הערה 62 שכשיודע שיכנס לתוך זמן איסור מיקרי התחיל באיסור) ונדמוכ פוסק, כ"א, שנחשב כמתפלל בזמנו, וכדמוכ מדברי התוס' הנ"ל בפנים. ועפ"ז, יש לדחות כמה מהנ"ל בהערה הקודמת, דסו"ס לא מצינו שהגמור נחשב כשעת (ואופן) ההתחלה, כ"א שאולינן בתר התחלת הענין. [והי"ז ע"ד "בתר מעיקרא אזלינן" שבכ"מ (כתובות נב, א. ב"מ ס, ב) שפירושו רק שמתחשבים עם המצב בשעת ההתחלה. ולהעיר, שבכ"מ מצינו שחלות הענין היא בסופו דוקא (קידושין מח, סע"א.

שמצות תפלה בזמנה היינו שיגמור בזמנה, מ"מ צ"ע בנדון שיודע בודאי שא"פ לו לגמור בזמנו, דאולי מ"מ מותר לו להתחיל, ולא אמרו כ"א שלכתחילה צ"ל בזמנו דוקא. ואפי' את"ל שאסור להתחיל (וכ"כ כמה מהנ"ל להדיא. וכ"ה גם בפתח הדביר סק"י סק"ג. ועוד), אכתי י"לע בהתחיל בזמנו אם מחוייב להפסיק (ראה לקמן הערה 67 בדעת הקצוה"ש), וכבכמה ענינים שאם התחיל בהיתר אינו פוסק (ולדוגמא – אכילה קודם תפלת ערבית (שו"ע או"ח סרל"ה ס"ב), וכי"ב). אלא, שביודע שימשך לתוך זמן איסור מיקרי התחיל באיסור – מג"א סרל"ב סק"א.

63) והוכחה זו הובאה ג"כ – לענין אחר – בשו"ת בית יעקב (דלעיל הערה 32) סק"י, הובא במחה"ש ס"ו סק"ו, שבעוסק בתחנונים לאחר תפלה בציבור הי"ז נגד אחרי תפלת הציבור, והוי כתחנונים בעשרה, ועיי"ש שכי"ה גם לפי תורת הסוד וקבלת הארז"ל. [וכע"ז כתב בהגהות חכמת מנחם (שבשי"ס וילנא) לברכות ו, א בשם סי' שערי אורה (לאידך גיסא), דכשמתפלל שלא בציבור נשמעת תפלתו באם יתפלל אח"כ בציבור, וכ"ה בנוגע לתפלה שלא בביהכ"ס ושלא בכוונה. וכדוגמא, הובא בתניא (ספ"ט בשם הזר. קונטרס אחרון – קנד, ב בשם המק"מ (פ' פקודי)).

64) אבל, בפמ"ג או"ח ספ"ט (בא"א ספ"ט סק"ד) נקט כהמ"א, וע"י בפמ"ג סק"י (בא"א סק"א). ודוחק לומר (כמ"ש באשי ישראל פי"ג הערה ט) שתפלת מוסף שאני. ובשערים מצויינים בהלכה (לזקני זצ"ל) ס"י"ח סק"ב הביא ראי' להיתר בתפלת שחרית מדברי הפמ"ג הנ"ל לגבי תפלת מוסף. (65) ושם כתב להוכיח מירושלמי (ברכות פי"ד הי"א) שאפשר להתחיל לפני הזמן ולהמשיך בתוך הזמן, והי"ה להיפך, עיי"ש, אף שלכאורה יש לחלק. ואכ"מ.

66) אלא, שסברתו היא (ע"ד משי"כ בשו"ת בית יעקב דלעיל הערה 63), דכיון שבאו עשרה יש כבר השראת השכינה, והשכינה אינה בורחת (אף שעבר זמן תפלה), ולפי"ז, ביחיד ל"ש לומר כן. אמנם, בשאר הפוסקים לי"מ כדבריו.

67) אולם, בקצוה"ש (ס"כ ס"א) פסק